ŻYWOT
PIOTRA HRABI
ZAWADOWSKIEGO

PIERWSZEGO MINISTRA NARODOWEGO OŚWIECENIA
W CESARSTWIE ROSSYYSKIEM

Czytany na posiedzeniu publiczném Uniwersytetu Wileńskiego przy zamknięciu rocznego biegu nauk 30 Czerwca Roku 1813 v. s.

PRZEZ

JANA SNIADECKIEGO.

W WILNIE
DRUKIEM JÓZEFA ZAWADZKIEGO TYPOGRAFA UNIWERSYTETU.
1814.

Dozwala się drukować. Dnia 27 Czerwca 1814 roku.

Niemczewski Członek Kom. Cen.

Upłynął rok pamiętny nadzwyczaynemi wypadkami wniesioney do kraiu woyny, zawsze prawie nieprzyiazney naukom iako dzieciom pokoiu. Bieg przerwany iednych, a zatrzymany drugich umieiętności, rozproszenie się młodzi, wywrócony porządek szkolny, domy nauki osadzone ofiarami krwawych walk i boiów, napełniły Uniwersytet tuteyszy bolesnym smutkiem, którego świadkiem było to ponure więcey od roku panuiące w tych murach milczenie. Jak gdyby zapowiadaiąc te nieszczęścia, poprzedziła ie w roku zeszłym

śmierć Męża zdobić maiącego swemi pracami dzieie Rossyyskie Piotra ZAWADOWSKIEGO. Pierwszy ten Instrukcyi publiczney w Monarchii Minister zamknął oczy na widok spustoszenia, które miało ogarnąć dzieła iego trosków i starań. Ale zgon iego podwoił czucie rozległych obowiązków, które mu się należą i od Uniwersytetu, i od młodzi uczącey się pod iego zawiadywaniem. Słuszną iest rzeczą, aby w śrzód wrzawy woienney pierwszy raz podniesiony głos w obliczu Publiczności, poświęcony był uwielbieniu i wdzięczności dla tego Męża, któremu dostało się chlubne powołanie zakładać i urządzać sławną Epochę Panowania ALEXANDRA I.: kiedy Instrukcya powszechna i publiczna w Monarchii stała się walną sprawą Rządu kraiowego, zawieraiąca w sobie wspaniałą żądzę, pierwiastki i zarody uszczęśliwienia mieszkańców, nie tylko w teraźnieyszych, ale i w przyszłych pokoleniach.

Piotr Hrabia Zawadowski rzeczywisty Tayny Rayca, Senator, Minister Narodowego Oświecenia, poźniéy Prezydent w oddziale Prawodawstwa Rady Państwa, zasiadaiący w towarzystwie edukacyyném Panien szlacheckich, w szkole orderu św. Katarzyny, w Radzie o szkołach woiennych. Orderów św. Jędrzeia, św. Alexandra Newskiego i św. Włodzimierza większego krzyża 1go stopnia, św. Anny pierwszey klassy, św. Jerzego czwartey klassy, Polskich Orła Białego i św. Stanisława kawaler, św. Jana Jerozolimskiego komandor: urodził się w Krasnowicach, wiosce rodziców swych dziedziczney w powiecie Starodubowskim Gubernii Czerniechowskiey roku 1738, z oyca Bazylego Zawadowskiego Officera w woysku Małorossyyskiém, i z matki Szyraiowny córki Michała Szyraia Podkomorzego Małorossyyskiego, człowieka znanego z wziętości w swey gubernii, i z powieści dowcipnych. Szczupły maiątek rodziców Zawadowskiego składaiący

się z jedney małey wioski położoney w gruncie niepłodnym, w śrzód zarośli i lasów, ledwo wystarczał na utrzymanie familii liczném potomstwem obarczoney. Było to niemałą przeszkodą do przyzwoitego i starannego wychowania piąciu Synów, z których Piotr był drugim; ale też silną pobudką cnotliwemu młodzieńcowi do ubiegania się o polepszenie swego losu drogą talentu i zasługi. Stan mierny i ubogi bywa nayczęściey gniazdem i kolebką wielkich lub znakomitych ludzi, którzy wszystko maią z siebie samych, toiest z przyrodzonych sposobności, i z pracy na ich uprawę i wydoskonalenie łożoney. To, co pospolicie nazywać zwykliśmy losem i sczęściem, iest nayczęściey wypadkiem trafnego i rozsądnego postępowania.

Podał Piotrowi Zawadowskiemu i starszemu iego Bratu pierwszą do szkolnego wychowania pomoc Dziad ich Michał Szyray, wziąwszy ich do swego do-

mu, i tam z własnemi hoduiąc dziećmi. Opatrzonych w początkowe wiadomości, wysłał na naukę do szkół Jezuickich w Orszy. Uczył się tam Piotr Zawadowski polskiego i łacińskiego ięzyka: a obeznawszy się z dziełami Pisarzów rzymskich, udał się na dokończenie swych nauk do Akademii Kiiowskiey. Musiał się poznać na wartości Pisarzów starożytnych łacińskich, kiedy ich wartowanie stało się potém ulubioném iego życia zatrudnieniem, i rozrywką w pracach urzędowych: musiał zaś korzystać z tego czytania, kiedy w języku rossyyskim wyszedł na wybornego pisarza, i tym talentem torował sobie drogę do pierwszych w Państwie urzędów i dostoyności. Piękności i zalety dobrego pisania w obcym ięzyku podaią rozważnemu człowiekowi wzór do tłumaczenia się porządnie, iasno, i przyiemnie w swoim własnym; byleby się poznał na rodowitych przymiotach swego i obcego ięzyka. Tym sposobem Rzymianie kształ-

cili się od Greków, a Europeyczykowie od Rzymian.

Po skończoney w Kiiowie instrukcyi szkolney wszedł Piotr Zawadowski do służby cywilney w kollegium Małorossyyskiém w Głuchowie, gdzie był przełożonym expedycyi w sprawach Obwodu Kiiowskiego. Gdy Feldmarszałek Hrabia Romianców Zadunayski obiął rząd nad Małąrossyą po Hetmanie Hrabi Razumowskim, użył Zawadowskiego w swoiey kancellaryi do rzeczy kraiowych; a rozpatrzywszy się w jego zdatności i przymiotach, podczas pierwszey woyny tureckiey, ustanowił go rządzcą kancellaryi tayney z rangą Półkownika. Była to wielka dla Zawadowskiego szkoła w sztuce cnotliwego i przezornego urzędowania, a razem pole popisu dla iego charakteru i zdatności. Ten wielki Wódz i Minister, któremu nieodstępnie towarzyszyły mądrość w radach, a w boiu zwycięstwo; okryty powszechną czcią i sławą, zasczycony ufnością swey Monar-

chini, zostawił wszędzie po sobie przykład i pamiątki sprawiedliwości i porządku. Jego pilna każdey sprawy rozwaga, poięcie bystre i trafne, czyste i mocne każdey myśli i rzeczy wystawienie, były to piękne wzory i szacowne lekcye nasuwaiące się codzień uwadze Zawadowskiego, i kształcące młody iego umysł przez doyzrzałe wypadki rozsądku i doświadczenia. Wyznał to Zawadowski, iż dosyć mu było zatrzymać w pamięci wszystkie nawet słowa, któremi Feldmarszałek Romianców swe myśli i zdania obiawiał, żeby rzecz wydadź porządnie, dokładnie i przyiemnie. I dla tego po odebranych od Feldmarszałka zleceniach, widzieć było Zawadowskiego z ołówkiem w ręku szukaiącego samotności, i na ustroniu głęboko rozmyślaiącego nad tém, co mu było opowiedziane, nim przystąpił do wypracowania poruczonego mu pisma: co rozprzestrzeniało iego poięcie, ćwiczyło iego uwagę, rozsądek i pióro. Ta pracowita

uprawa swych sposobności wyszła mu na dobre: bo Katarzyna II w odbieranych doniesieniach, opisach, i sprawach postrzegłszy szczęśliwe obięcie, i niepospolity dar piszącego, powołała Zawadowskiego do prac w swoim gabinecie. W roku 1775 otrzymał urząd Referendarza (Докладчикъ) prośb i przełożeń podawanych do Tronu. W miarę coraz wydatnieyszey swoiey zdatności i pilności w obowiązkach, zarabiał na ufność, ściągał na siebie uwagę Monarchini, a przytém coraz ważnieysze zatrudnienia. W składzie i że tak powiem w *laboratorium* tak wielkich układów i przedsięwzięć iakim był Gabinet Katarzyny II świetnieiącey wszelkiego rodzaiu chwałą, od szczególnych prośb i przełożeń przeszedł Zawadowski do wielkich spraw i uchwał rządu kraiowego, postępuiąc stopniami do coraz ważnieyszych i zawilszych. Zaczęły się iego prace od ustanowienia i urządzenia szkół narodowych, iako lubego mu zawsze przedmio-

tu. Wnet naypięknieysze uchwały w administracyi wewnętrzney Państwa iedne wyszły z pod iego pióra, drugie z pod iego rozwagi i roztrząśnienia. Wpływał on w nie albo własnemi myślami, albo cudzych pilném wypracowaniem i porządném wyłusczeniem.

Urządzone i opisane zostały Guberniie, wypracowana xięga praw czyli Codex Katarzyny, i te dwa pierwsze bieguny porządku i sprawiedliwości stanowią Epokę sławy w dzieiach Rossyyskich czyniąc imie Zawadowskiego pamiętném. Interessa skarbu i gospodarstwa kraiowego zaięły potém całą iego pracowitość i staranność. Ustawa pożyczkowego banku dla pożytku rolnictwa, przemysłu i kapitalistów, składniey i porządniey przerobiona, założenie banku assygnacyy, były to owoce głębokiego zastanowienia i wprawnego w kombinacye skarbowe umysłu. Dla nadania porządnego ruchu i dla sprawnieyszego wykonania tych ostatnich ustaw, został Za-

wadowski głównym Dyrektorem obudwóch banków. Zasiadał w Senacie, w towarzystwie dobroczynném opiekuiącém się wychowaniem szlacheckich panien, urządził posługę Medyczną w kraiu: słowem w naywalnieyszych dziełach rządu wewnętrznego radził, pisał, i z urzędu, całości praw pilnował. Katarzyna druga umiała cenić te Zawadowskiego prace i roboty okazane w naywaźnieyszych punktach rządu kraiowego, toiest w porządku, sprawiedliwości i gospodarstwie publiczném: nagrodziła go wspaniale nadaniem dóbr i posiadłości ziemskich, i wyniosła go na dostoyność Hrabiego Państwa. Naymilszą zaś było dla Zawadowskiego nagrodą pozyskanie pracą, talentem i wiernością, i stałe dochowanie zupełnego w nim tey Monarchini zaufania. Paweł I uznał słuszność takowey nagrody, potwierdził dla Zawadowskiego i iego potomków tytuł Hrabiego, i zaszczycił go orderem św. Jędrzeia. Obdarzony łaskami Tronu, u-

czczony powszechnym szacunkiem rzetelney swey w kraiu zasługi, opuścił Zawadowski za panowania Pawła plac życia publicznego, i przeniósł się na łono swych krewnych i współziomków do dziedziczney swey w powiecie Starodubowskim wioski. Ale ALEXANDER I zaczynaiąc panowanie swoie od wielkich i zbawiennych dla narodu uchwał, nie chciał zostawić tego męża w domowym spoczynku i schronieniu. W dzień swego na Tron wstąpienia w roku 1801 wezwał Zawadowskiego pochlebnym listem do stolicy i do służby kraiowey: a ustanowiwszy Ministeria w roku 1802, wyznaczył i mianował Zawadowskiego Ministrem Narodowego Oświecenia. Lube to skłonnościom iego zatrudnienie, stanowi Epokę chlubną i pamiętną dla Rossyi, szczęśliwą dla kraiu, a dobroczynną dla tuteyszego Uniwersytetu.

Nauki w Rossyi znaydowały od Piotra Wielkiego przytułek, zachęcenie i opiekę u Tronu. Dzieła dowcipu i ro-

zumu, głębokie w naukach postrzeżenia i prawdy, nowe myśli i wynalazki w obcym nawet kraiu odkryte, były szacowane, zgromadzane i nagradzane wspaniale. Ale instrukcya publiczna na obeznanie z naukami wszystkich prowincyy, na doskonalenie moralne i sposobienie mieszkańców do wszystkich kraiowych posług dopiero pod berłem ALEXANDRA I stała się walną sprawą rządową, a pod sterem Zawadowskiego wzięła postać gruntowną, rozległą i porządną. Uchwalono założenie szkół publicznych po parąfiach i powiatach: Gimnazyów po Guberniiach: Uniwersytetów po Prowincyach pewną liczbę Guberniy zawieraiących: wyznaczono fundusz na ich utrzymywanie, szerzenie, i doskonalenie: otworzono dla wszystkich mieszkańców kraiu szkoły i nauki bezpłatnie, wspomożono ubóstwo przez tyle zakładów dla uczniów skarbowych nakładem rządu ćwiczonych: zaprowadzono Instytuta pedagogiczne dla sposobienia kraiowych

Nauczycielów: związano wszystkie te na wydoskonalenie moralne człowieka wymierzone ustanowienia iednemi prawidłami rządu, dzielącego się na różne sczeble i odnogi, ale schodzącego się w jeden punkt Zwierzchności Ministeryalney daiącey całey machinie główny ruch, i utrzymuiącey iey życie, wzrost, i żywioły doyrzałości: wszystko to pod naywyższą Powagą i Oycowską pieczołowitością Monarchy. Cały ten gmach Instrukcyi kraiowey iest to budowa natchnięta szlachetnością czucia dla uzacnienia natury ludzkiey, zestósowana i związana przezorną mądrością, kierowana i utrzymywana prawdziwie obywatelską wspaniałością. W tym głęboko pomyślanym planie rządu szkolnego, ustanowienie Kuratorów dla Uniwersytetów, i złożenie z nich Kommissyi rząd główny Szkół pod naczelnictwem Ministra sprawuiącey, iest instytucya cale nowa, niezmiernie ważna i potrzebna: gdyż te pierwsze uczące i zawiaduiące

szkołami towarzystwa, potrzebuią każde z osobna szczególnieyszey pieczy, i prawie nieustanney nad sobą baczności, dla ogromnych i rozlicznych potrzeb nauk, dla trafnego wyboru ludzi, dla mieyscowych pomocy i przeszkód, z których pierwsze rozszerzać, drugie zawsze pokonywać wypada. Naydzielnieysza troskliwość Ministra z mieyscowemi przygodami nieobeznanego nie wieleby mogła dokazać bez tey posiłkowey i bliżey wzieraiącey władzy. Osłabiony zaś lub rozwolniony bieg rzeczy w Uniwersytetach, nadweręża źrzódło życia, i całą machinę rozprzęga i rozrabia. Zaradzono temu przezornie w tey piękney ustawie rządu szkolnego, przez którą Monarcha zwiastował swe dobroczynne dla nauk Panowanie, a którey wykonaniem kierował Piotr Zawadowski przez lat ośm z korzyścią publiczną, i z powszechném uwielbieniem. Uniwersytet Wileński do tylu dobrodzieystw Monarchy w Al potwierdzenia zawartych, otrzymał iescze przez

orędownictwo Zawadowskiego fundusz na zakładowe potrzeby swoie, i szkół sobie powierzonych. Za przełożeniem tego Ministra zaprowadzono Seminarium główne, i obmyślono dla niego dom i dochód roczny: powiększono i zabezpieczono fundusz edukacyyny: ustanowiono kommissye dla odzyskania zaległych dochodów, rozsądzenia spraw, i dla uporządkowania własności publiczney oświeceniu kraiowemu poświęconey: z dochodów edukacyynych wyznaczono potrzebną summę na kosztowne wybudowanie teatru Anatomicznego, Weterynaryi, i szkoły ieżdżenia na koniu. W Guberniiach Wołyńskiey, Podolskiey i Kiiowskiey znacznie od Wilna oddalonych, ułatwiono nabywanie głębszych wiadomości i nauk przez założenie wyższego rzędu szkoły w Krzemieńcu pod imieniem Gimnazyum Wołyńskiego, któremu oddano na wieczną własność Starostwo Krzemienieckie. Pierws nawet zawiązki Instrukcyi publiczney dla ubogiey iakiegokol-

wiek stanu młodzi nie były zapomniane, przez założenie i urządzenie osobném prawem szkołek parafialnych w tychże Guberniiach. Te są pamiętne i znakomitsze dobrodzieystwa Monarchy dla Wydziału Wileńskiego, staraniem i pieczołowitością Zawadowskiego otrzymane. I kiedy tak zbawienne uchwały zapaliły żądze do nauk, i posuwały wzrost oświecenia, kiedy w chwale Panuiącego i w pożytkach kraiowych uwieczniały sławne urzędowanie Ministra; odmiana w rządzie wewnętrznym Państwa z początkiem Roku 1810 zaprowadzona, otworzyła wysokiéy Zawadowskiego zasłudze plac poważnieyszy. Z Ministra oświecenia postąpił na Prezydenta Wydziału prawodawczego w nowo ustanowioney Radzie Monarszey; zasmuciwszy tych, któremi rządzić przestał; a których swą władzą i mądrością ziednał sobie cześć, uwielbienie i wdzięczność. W obowiązkach tego dostoieństwa przepędziwszy lat dwa, a pięćdziesiąt w cią-

głey prawie służbie Monarszey, przechodząc ledwo nie przez wszystkie iey stopnie, dorabiaiąc się każdego pracą, zdatnością, i niepokalaną w powinnościach wiernością, zostawuiąc wszędzie po sobie pożytki dla kraiu, a przykład cnoty publiczney dla swych następców; uwieńczony zaufaniem Monarchy i szacunkiem powszechności, wreszcie pełen tey słodkiey dla dusz szlachetnych pociechy, że był pożytecznym swoiey Oyczyźnie, umarł w Petersburgu dnia dziesiątego Stycznia roku 1812. Grób iego otoczyła i uczciła żałość powszechna: a iego prace i zasługi żyć będą w dzieiach kraiowych, w sercach i pamięciach nauczycielów, uczniów, uczonych i przyiaciół nauk. Ktokolwiek z uczącey się w szkołach młodzi usposobi się na pożytek, a może na zaszczyt wieku i kraiu, uważany będzie iako szczep i stworzenie tey oświaty, którą ustanowiła wspaniałomyślność Monarchy, a urządziła Mądrość Piotra Zawadowskiego.